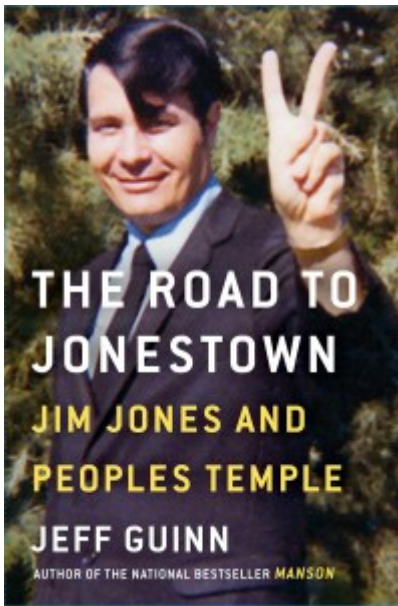

HUMANIST

Jim Jones og Jonestown - navn knyttet til en av de verste skrekkehistoriene i moderne religionshistorie. Med utgangspunkt i en ny biografi om Jones, ser Audhild Skoglund her nærmere på litteraturen om Peoples Temple og dets endelikt.

Det er nok av nye opplysninger i Jeff Guinns biografi om Jim Jones, også for den som kjenner historien over gjennomsnittlig godt.

Er du en av dem som ennå ikke har lest en bok om verdens kanskje mest beryktede religiøse leder, Jim Jones, er den nye boken til Jeff Guinn, *The road to Jonestown*, et godt sted å begynne.

Boken, med undertittelen *Jim Jones and Peoples Temple*, er den siste i en lang rekke bøker om den religiøse lederen og menigheten hans. Og den er ikke bare for den som ikke har lest noe før. Guinn, en prisbelønt dokumentarbokforfatter og journalist, har gjort et så grundig arbeid at det er nok av nye opplysninger også for den som kjenner historien over gjennomsnittlig godt.

Samtidig er den en god anledning til å se nærmere på det som etter hvert har blitt en omfattende litteratur på feltet. Hva bør du lese, og hvorfor?

Historien om Peoples Temple

For dem som ikke kjenner historien: I november 1978 reiste en delegasjon bestående av en kongressrepresentant, Leo Ryan, og flere journalister og pårørende fra USA til Guyana. Der skulle de oppsøke en politisk-religiøs gruppe, Peoples Temple, som hadde bygd seg en bosetting midt i jungelen.

Gruppen var ledet av den amerikanske pastoren Jim Jones og besto av amerikanske statsborgere. Peoples Temple hadde en lang forhistorie i hjemlandet, hvor de startet som en karismatisk menighet med en radikal sosialistisk ideologi. Ikke minst var oppheving av raseskiller vesentlig for gruppen, som var blant de få menighetene som tiltrakk seg både hvite og svarte medlemmer.

Fra midten av 70-tallet startet menigheten oppbyggingen av en bosetting i jungelen i Guyana, en bosetting som etter hvert skulle få navnet Jonestown, etter lederen. I løpet av sensommeren 1977

skjedde det en masseutvandring av medlemmer til Jonestown, direkte foranlediget av negativ presse i USA.

På kort tid vokste innbyggertallet til rundt tusen mennesker i alle aldre som nå skulle leve tett sammen i sitt revolusjonære utopiske samfunn. Men med det vokste også Jones' kontroll over alle delene av medlemmenes liv, og mulighetene til å forlate Jonestown synes å ha vært svært begrensede.

Isolasjonen førte til bekymring blant slektninger til dem som befant seg i Jonestown. Det ble dannet en motgruppe, kalt Concerned Relatives - bekymrede slektninger - som hevdet at deres kjære befant seg i fangenskap i Guyana under en diktatorisk leder.

Delegasjonen til Ryan hadde til formål å undersøke om påstandene fra slektninger og tidligere medlemmer av gruppen stemte, og å hjelpe de som ønsket det med å returnere til hjemlandet.

Reisen til Jonestown skulle imidlertid ende i katastrofe. Det hele begynte med at flere innbyggere kontaktet delegasjonen med bønner om å bli tatt med hjem til USA. Deretter ble Ryan angrepet med kniv, på ordre fra Jones. Han kom uskadd fra det, men stemningen var intens da delegasjonen sammen med seksten avhoppere dro for å fly hjem.

Da delegasjonen ankom flystripen i jungelen, ble den angrepet av syv eller åtte personer fra Jonestown, som hadde fulgt etter dem. Ryan, to journalister, en fotograf og en avhopper ble drept, før angriperne returnerte.

Men det var det som skjedde etterpå, som for all fremtid har skrevet 18. november 1978 og Jonestown inn i historien. Jim Jones kalte alle innbyggerne til paviljongen midt i bosettingen og erklærte at de alle skulle foreta et «revolusjonært selvmord». I løpet av de neste timene ble det utdelt gift blandet med saft til alle. Foreldrene ga barna den først, og drakk så siden giftbegeret selv. Noen få, inkludert Jim Jones selv, døde av skudd.

I alt døde 909 mennesker i Jonestown, fem i flyplassangrepet og ytterligere fire i Peoples Temple's hus i Guyanas hovedstad, Georgetown, denne dystre dagen.

De mange stemmene

Både det faktum at så mange døde og, ikke minst, det at en stor del av dødsfallene synes å skyldes et kollektivt selvmord, har gjort at forfattere og dokumentarfilmskapere aldri har sluttet å la seg fascinere av historien. Det var naturlig nok også mange som var direkte berørt, enten som overlevende, som tidligere medlemmer av Peoples Temple, som pårørende eller som involverte i prosessen rundt etterforskningen eller det som skjedde videre. Mange av dem har siden forfattet bøker og artikler, eller de har latt seg intervjuet i dokumentarfilmer og avisreportasjer.

Og så klart har Jonestown opptatt akademikere, kanskje især religionshistorikere, psykologer og sosiologer. Jonestown er blitt sammenlignet med andre tilfeller av religiøst motivert vold, Jim Jones' psyke er blitt analysert, man har forsøkt å forstå gruppedynamikker og graden av frivillighet kontra tvang i hendelsen. Og var Jones egentlig den eneste skyldige? Hvor despotisk var makten hans?

Jeg skal ikke her ta for meg andre rene biografier over Jim Jones, men heller se på litteratur som supplerer Guinns bok. Som biografi betraktet står Guinn grunnstøtt. Men *The road to Jonestown* forteller ikke hele historien, og den er ikke nok alene.

Den tidlige Jonestown-litteraturen

De første bøkene om Peoples Temple og Jonestown var, kanskje rimelig nok, forfattet av journalister. Alt få uker etter hendelsene begynte disse å dukke opp. Mye var da ukjent, og bøkene er i dag mest av interesse for dem som vil danne seg et inntrykk av hvordan Jonestown ble opplevd i samtiden.

Blant disse tidlige bøkene finner vi en av Charles Krausse, som var med i kongressrepresentant Leo Ryans følge på turen til Guyana. Krausse var på den tiden journalist for Washington Post og er, så vidt jeg vet, den første som var til stede i Guyana som fikk beretningen sin ut i bokform. Det skjedde bare uker etter hendelsene. Jeg har ikke lest boken selv, men Krausse har skrevet forordet til en bok av en annen forfatter, denne gangen en høyprofilert avhopper. Og det intellektuelle nivået imponerer ikke der.

Om denne tidlige litteraturen ikke nødvendigvis har tålt tidens tann så godt, kan det være verdt å lese noen av de tidlige avisreportasjene. For eksempel hadde [Washington Post bare et knapt år etter tragedien en god reportasje](#) som viste hvor ulikt overlevende forholdt seg til Jim Jones og Peoples Temple.

Tidligere medlemmers beretninger

Porten til Jonestown. Foto:
Wikimedia/Jonestown Institute

Allerede året etter det kollektive selvmordet/massedrapet, i 1979, var det første tidligere medlemmet av Peoples Temple på markedet med en bok. Deanna Mertle hadde, sammen med ektemannen og deres fem barn, forlatt gruppen i 1975. Ekteparet endret siden navn til Jeannie og Al Mills, og var sentrale i pårørendeorganisasjonen Concerned Relatives. De opprettet også et senter for å «deprogrammere» Peoples Temple-medlemmer, og ble derfor oppfattet som en særdeles truende opposisjon til gruppen, og ikke minst til Jones selv.

Selv om ekteparet Mills hadde hatt en lang historie med Peoples Temple, var de også svært perifere i forhold til hele Guyana-prosjektet - de hadde da vært ute av menigheten i årevis.

En som hadde større innsikt i hva som rørte seg i Jonestown, var Deborah Layton, som var en av Jones' nærmeste medarbeidere. Hun forlot Jonestown i mai 1978, et halvt år før katastrofen inntraff, og reiste tilbake til USA som aktiv varsler, ved å offentliggjøre et notat hvor hun blant annet advarte om et mulig kommende masseselv mord. I 1998 kom boken hennes, *Seductive Poison: A Jonestown Survivor's Story of Life and Death in the Peoples Temple*.

Laytons beretning er interessant både fordi hun var en av dem som visste hva som rørte seg i den innerste sirkelen, og fordi hun hadde direkte erfaring med å bo i Jonestown. Hun beskriver Jonestown som et rent helvete, en fangeleir med tett kontroll og en stadig mer diktatorisk og irrasjonell Jones i førersetet. Hun sliter med maten, med det harde arbeidet, med klimaet, med hvordan folk settes opp mot hverandre gjennom angiveri. Ut fra opplevelsene hun beskriver, er det lett å forstå at hun ønsket å hoppe av, og at hun også gjorde det straks hun fikk sjansen.

Det er i Laytons bok den før nevnte journalist Krausse dukker opp som forordsforfatter. Han tar en generell antisektvinkling, hvor Jonestown beskrives som en direkte parallell til nazistenes konsentrasjonsleirer. Det er uheldig, for Layton er kanskje negativ i sin fortolkning, men hun beskriver i hvert fall en ærlig og selvopplevd historie, i god prosa, i motsetning til Krausses bidrag.

Det så langt siste eksmedlemmet som har utgitt bok, er Tim Stoen, som var Peoples Temples advokat og i en årrekke et aktivt troende medlem, før han deserterte sammen med sin daværende kone, Grace. Parets sønn, som Jones hevdet å være faren til, ble igjen i Jonestown og døde der. Denne foreldrerettskonflikten var blant de direkte utløsende årsakene til Ryans tur til Guyana. Stoens bok, *Marked for Death: My War with Jim Jones the Devil of Jonestown*, utkom i 2015.

De overlevendes beretninger

Alt i alt var overlevde åttisju medlemmer av Peoples Temple som befant seg i eller like ved Guyana denne dagen. Trettifem av disse startet dagen i Jonestown og unnslopp før eller under det kollektive selvmordet. Én var en eldre kvinne som sov seg igjennom det hele. I tillegg var det et antall medlemmer i USA som fremdeles var aktive i Peoples Temple 18. november 1978, og som hadde bodd i Jonestown i en eller flere perioder. Mange av dem mistet også nære slektninger og venner.

Den første boken som baserer seg på beretningene til en overlevende, er Ethan Feinsods *Awake in a Nightmare. Jonestown, the only eyewitness account*, fra 1981. Her får vi følge opplevelsene til Odell Rhodes, én av bare tre menn som var til stede da selve selvmordet/massedrapet startet, og som aktivt valgte ikke å ta livet sitt og klarte å rømme underveis. Det skulle imidlertid ta mange år før noen overlevende forfattet en bok om opplevelsene selv.

I 2009 kom Leslie Wagner-Wilson ut med sin bok om oppveksten i Peoples Temple og hva hun opplevde den skjebnesvangre dagen: *Slavery of Faith: The untold story of the Peoples Temple from the eyes of a thirteen year old, her escape from Jonestown at 20 and life 30 years later*. Wagner-Wilson var del av en gruppe på elleve personer, inkludert flere små barn, som rømte gjennom jungelen tidligere på dagen. Hun har også beskrevet den dramatiske flukten til meg i [en reportasje i Fri Tanke](#) for noen år siden.

Året etter, i 2010, kom boken til Laura Johnston Kohl, *Jonestown Survivor*. I motsetning til de tidligere utkomne beretningene, tegnet Kohl et i all hovedsak positivt bilde av livet i Jonestown. Hun var fremdeles aktiv i gruppen 18. november, men overlevde fordi hun akkurat da befant seg på Peoples Temples Georgetown-kontor. Kohl beskriver et levende samfunn med tett kameratskap. Ja, det var mye hardt arbeid, men hun ser ut til å ha følt seg hjemme på en helt annen måte enn Wagner-Wilson.

De ulike beretningene spriker egentlig ikke først og fremst i beskrivelsene av faktiske forhold, men i opplevelse og fortolkning. Og - noe som kan være et ikke uvesentlig poeng: Mens Kohl for det meste befant seg i en betrodd rolle som en av Jones' nære medarbeidere, var Wagner-Wilson ikke det.

At det ikke holder å lese én overlevendeberetning for å danne seg et bilde av hvordan Jonestown var som samfunn, ble enda tydeligere med Leigh Fondakowskis bok, *Stories from Jonestown*, fra 2012.

Fondakowski arbeidet med et teaterstykke om Jonestown da hun begynte arbeidet med å reise rundt og snakke med overlevende og pårørende. Hun besluttet senere å gjøre det omfattende intervjumaterialet om til en bok. Her får vi historien fra så mange kanter, fra så mange ulike opplevelser, at det dannes et særs rikt og viktig portrett av både hva som skjedde og de menneskelige skjebnene oppi det hele.

De vitenskapelige analysene

Den første fagforfatteren det er verdt å nevne, er Rebecca Moore. Hun står i en særstilling fordi hun har nærmet seg temaet både som akademiker og som pårørende. Moore var aldri selv medlem av Peoples Temple, men hun mistet to søstre og en nevø der. Siden har hun skrevet en rekke bøker og artikler om Peoples Temple og dekket alt fra den personlige historien, via gruppens historie og ideologi til hvordan tiden etter Guyana har behandlet de overlevende.

Moore står også bak nettstedet [Alternative Considerations of Jonestown & Peoples Temple](#), som hun drifter sammen med ektemannen og med støtte fra San Diego State University. Her finner vi innlegg fra overlevende og pårørende, så vel som fra akademikere, journalister og andre. I tillegg inneholder nettstedet en stor mengde originalmateriale knyttet til Peoples Temple, nekrologer og de beryktede lydopptakene av Jones og tilhengerne mens selvmordet/massedrapet pågikk, både som lydfiler og transkribert. For forskere og andre interesserte er det udiskutabelt den viktigste kilden til pålitelig og samtidig mer kompleks kunnskap om Jonestown.

Reverend Jim Jones på en demonstrasjon i San Fransisco i januar 1977. Foto: Wikimedia/Nancy Wong. Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported.

Blant de mange temaene som er undersøkt av akademikere, finner vi gruppedynamikker mellom Peoples Temple og eksterne grupper som ble oppfattet som truende (som tidligere medlemmer organisert i Concerned Relatives), Jim Jones' eskalerende rusmisbruk, ideer om forfølgelse av gruppen, intern bruk av vold for å holde medlemmene i sjakk og apokalyptisk ideologi. Det er også foretatt analyser av hvordan omverdenen har typologisert Peoples Temple som hjernevaskede og irrasjonelle og av den kulturelle betydningen gruppen har fått som symbol for å sverte omstridte religiøse grupper. Det vil føre for langt å gå gjennom alle bidrag, så jeg vil bare nevne noen gode steder å begynne.

Religionsssosilogen John Hall var tidlig ute med en egen bok om Jonestown, *Gone from the Promised Land* fra 1987. Han har siden skrevet en rekke artikler som analyserer Peoples Temple og er en av forfatterne bak en bok om apokalyptiske bevegelser og vold som er nyttig lesning, *Apocalypse*

observed fra 2000.

Antologien *Cults, Religion & Violence* fra 2002, redigert av David G. Bromley og J. Gordon Melton, dekker også et bredere spekter av religiøse grupper som har endt opp i voldsbruk. Det samme gjør Catherine Wessingers *How the Millennium Comes Violently: From Jonestown to Heaven's Gate* fra 2000. Wessinger sammenligner her Peoples Temples endelikt, med en rekke andre apokalyptiske grupperingers. Sist, men ikke minst, finner vi gode bidrag til å forstå Peoples Temple i flere bidrag i antologien *Violence and New Religious Movements* fra 2011, redigert av James R. Lewis.

Av gode bøker bare om Peoples Temple, finner vi Mary McCormick Maagas bok fra 1998, *Hearing the voices of Jonestown*. Maaga argumenterer overbevisende for at Jones omga seg med en tett indre krets av hvite kvinner, som var aktive i å styre hendelsene innenfor gruppen, og at makten deres ble ytterligere styrket ettersom Jones sank stadig dypere inn i rusmisbruk og paranoia etter flyttingen til Jonestown. David Chidesters *Salvation and Suicide: Jim Jones, the Peoples Temple, and Jonestown* fra 1988 (og senere i en omarbeidet utgave fra 2003) spenner lerretet bredere, men er særlig fokusert på rollen det religiøst motiverte selvmordet spilte i gruppens ideologi.

Hva er nytt?

Trenger vi virkelig nye bøker om Peoples Temple og Jim Jones?

Antakelig ikke. Samtidig er det lenge siden det kom en god biografi om Jones. Til nå er det Tim Reiterman og John Jacobs *Raven* som har hatt status som den biografien som bør leses. Denne kom imidlertid allerede i 1982, og mye nytt materiale er blitt tilgjengelig siden den gang.

Guinn har foretatt en imponerende mengde research, og boken er – i tradisjonell journalistisk ånd – for en stor del basert på intervjuer. Bekjente og slektninger av Jones fra barndommen og opp igjennom, som ikke har snakket før, har gitt nye detaljer. Det bidrar til å utvide historien om Jim Jones, og dermed forståelsen av Peoples Temple.

Guinn tyr ikke til en tradisjonell, forenklet sektretorikk, men gir en balansert forståelse av både de positive og negative sidene ved Peoples Temple og mannen som styrte det hele. Jones fremstår både som oppriktig engasjert i rasepolitikk og en sosialpolitiker av rang, og samtidig som en religiøs sjarlatan som narrer tilskuerne med falske helbredelser. Han blir både en som kjemper for de svake og en som lider av økt paranoia og fratar tilhengerne mer og mer av friheten i hverdagen. Han blir et menneske; på godt og vondt. Dermed blir det også lettere å forstå hva som trakk tilhengerne til ham og Peoples Temple.

Det er også helt klart mangler i boken, dersom et komplett bilde av Jonestown eller Peoples Temple er det man er ute etter. Hovedvekten ligger på alt som skjedde før flukten til Guyana. Det er med hensikt, men det betyr også at livet der i liten grad er i fokus. Det som beskrives fra bosettingen i jungelen, er malt i ganske klare negative sjatteringer og temmelig endimensjonalt: Livet der var bra frem til Jones ankom. Etter det, får vi ganske klart vite, var det et mareritt. Den eneste grunnen til at ikke alle rømte, virker det som, var at det var umulig. De var innesperret. Passene deres var beslaglagt, de hadde gitt fra seg alt de eide og hadde, og jungelen var en ugjennomtrengelig barriere.

Hvis man leser noen av de andre bøkene jeg har nevnt over, skjønner man raskt at dette er en enkel fremstilling, og det er litt rart at alle nyansene som preger beretningen frem til sommeren 1977 og masseutvandringen, plutselig forsvinner i denne delen av boken. For om Jonestown ble opplevd som et fengsel av noen, var det også andre som opplevde det – i hvert fall for en tid – som det etterlengtede utopiske samfunnet de hadde søkt.

Jonestown som menneskelig drama

Jonestown er et menneskelig drama på så mange nivåer. Ja, det er mennesket, karismatikerens og for mange djevelen Jim Jones, men det er også historien om vanvittige tap for så mange etterlatte, overlevende og pårørende. Mange som har stått oppi det hele personlig, har opplevd det ensidige fokuset på Jones som frustrerende.

Det vi har lært av historiene som har kommet ut de siste snart førti årene, er at det handlet om så mye mer enn om å følge en profet. Det viser Guinns bok også. Han slutter heller ikke med det som skjedde 18. november, men inkluderer mange av problemene de tidligere medlemmene hadde i etterkant av det hele. Akkurat her er det imidlertid andre som har gått mer i dybden.

Mitt beste råd for en generelt interessert leser, er å plukke opp *The road to Jonestown* og supplere den med *Voices from Jonestown*, for et mer helhetlig bilde. Og å sjekke ut nettsiden jeg nevnte over, *Alternative Considerations of Jonestown*. Det er i hvert fall et godt sted å begynne. Og sannsynligvis finnes det fremdeles flere historier og analyser som vil dukke opp de nærmeste årene.